

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

На правах рукопису

РУЛЬ Микола Володимирович

**СОЦІАЛЬНО-РИНКОВИЙ ПІДХІД В ФОРМУВАННІ
ТАРИФІВ ТА ПРИБУТКОВОСТІ ЖИТЛОВО-
КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
З МОНОПОЛЬНИМ ХАРАКТЕРОМ ДІЯЛЬНОСТІ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Спеціальність 08.10.03 - Міська і регіональна економіка

Харків - 1997

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на факультеті підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів житлово-комунального господарства в Харківській державній академії міського господарства (ХДАМГ).

Науковий керівник – кандидат економічних наук,
доцент Тітяєв Віктор Іванович

Офіційні опоненти:

1. Доктор економічних наук, професор, член Міжнародної асоціації по якості води Костіна Ніна Іванівна
2. Кандидат економічних наук Остапенко Яків Васильович

Провідна організація: Харківський державний економічний університет

Захист відбудеться “11” квітня 1997 р., о 12 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 02.13.03
в Харківській державній академії міського господарства
за адресою:

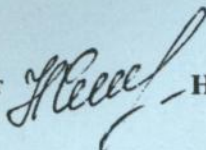
310002, м.Харків, вул.Революції, 12, в залі вченої Ради ХДАМГ.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці академії.

Відгуки в двох екземплярах просимо надсилати за адресою:
310002, м.Харків, вул.Революції, 12, ХДАМГ, Вчена рада.

Автореферат розісланий “7” березня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

 Н.Ф.Чечетова

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність тематики. Проблемі ціноутворення та прибутковості підприємств в умовах ринкової економіки присвячено досить багато досліджень вітчизняних та закордонних вчених. Проте в літературі немає дослідження з проблем соціально-ринкового підходу до формування тарифів та прибутковості житлово-комунальних послуг в Україні.

Тим часом очевидні негативні явища в сфері фінансово-кредитної діяльності абсолютної більшості підприємств галузі протягом останніх років свідчать про наявність значних наукових і методичних прогалин в питаннях стратегічного регулювання цін. Слід підкреслити, що перехід від жорсткої централізованої системи встановлення цін, що існувала в минулому, до їх лібералізації без необхідних продуманих регулюючих дій спричинив надзвичайний дисбаланс між обсягами товарних оборотів і грошовою масою. Як результат – ми маємо гіперінфляцію.

З огляду на ці обставини необхідний науковий пошук ефективних способів контролю і регулювання тарифів на житлово-комунальні послуги, зокрема на послуги підприємств водопровідно-каналізаційного господарства. Гостра потреба удосконалення механізму ціноутворення в житлово-комунальному господарстві продиктована також тим, що існуюча практика встановлення тарифів в цій галузі є одним із “найвужчих” місць запроваджуваної реформи.

Традиційно за основу розрахунків тарифів на водопостачання і водовідведення береться собівартість, тобто витрати. Ця обставина ні за яких умов не дозволяє подолати витратного характеру ціноутворення. В такій ситуації підприємство не зацікавлене в зменшенні обсягів виробництва і об'єктивно стимулюється антиресурсозберігаюча тактика виробників послуг.

Важливим аспектом проблеми цінового механізму є те, що за характером своєї діяльності значна частина підприємств житлово-комунального господарства належить до категорії природних монополістів. Такими природними монополістами є і водопровідно-каналізаційне господарство. Технічні та технологічні особливості організації його роботи унеможливають ринкову конкуренцію у цій сфері. Аналіз діяльності підприємств ВКГ чітко висвітлює небезпечну тенденцію до затвердження надто високих

тарифів на свої послуги, виходячи з об'єктивних обставин, а часом і безпідставно.

Очевидно, що найактуальнішим завданням сучасної галузевої економічної науки є розроблення таких підходів до вирішення питання встановлення тарифів на водопостачання і водовідведення, які б забезпечили економічну зацікавленість виробників у підвищенні ефективності господарської діяльності з одночасним проведенням заходів ресурсозбереження.

Метою дисертаційного дослідження є розробка методології нового соціально-ринкового підходу до формування оптимальних тарифів та прибутковості житлово-комунальних послуг для підвищення рівня соціального захисту та якості обслуговування, а також збереження усіх видів ресурсів - природних, енергетичних, фінансових тощо. Поряд з цим метою дисертації є розробка такого регулюючого механізму ціноутворення, при якому мотивація господарської поведінки виробників, що є природними монополістами в наданні водопровідно-каналізаційних послуг, не відрізнялась би від мотивації поведінки комерційних структур, які організують свою діяльність на засадах конкуренції.

Основні завдання роботи:

- встановити питому вагу впливу найбільш суттєвих факторів на динаміку зростання тарифів на послуги водопровідно-каналізаційних підприємств різних регіонів України за період з 1992 по 1996 роки;
- розробити стандартні алгоритми та програмне забезпечення для ПЕОМ розрахунків нормативної собівартості, рентабельності та тарифів на водопостачання і водовідведення, що дає можливість в автоматичному режимі обчислювати значну кількість проектних варіантів і вибирати найобгрунтовані параметри;
- довести на основі використання теорії операційного левериджу доцільність впровадження на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства оптимальних тарифів та необхідність органічного зв'язку підвищення цін і їх компенсації адекватним кредитуванням;
- створити методичну основу для визначення нормованих резервів виробничих потужностей водопровідно-каналізаційних підприємств, які забезпечуть необхідну надійність водопостачання і водовідведення;

– запропонувати більш ефективні підходи до вирішення проблеми соціального захисту населення від надмірного підвищення тарифів на водопостачання і водовідведення.

Наукова новизна. Вперше розроблено методологію соціально-ринкового підходу до формування оптимальних тарифів та прибутковості житлово-комунальних послуг в умовах реформування економіки України. Соціально-ринковий підхід інтегрує (органічно поєднує) в єдину систему усі найважливіші соціальні і економічні вимоги, критерії, показники, механізми та заходи, які забезпечують в умовах України оптимальні тарифи та прибутки на житлово-комунальні послуги. Вперше зроблено аналіз впливу ринкових умов господарювання, зокрема вільного ціноутворення, розмежування прав володіння комунальною власністю і пріоритетного запровадження договірних відношень між суб'єктами господарської діяльності, на функціонування цінового механізму у сфері водопостачання та водовідведення.

Сформовано економічно обгрунтовану методику розрахунків собівартості, прибутку, рівня рентабельності і тарифів на послуги водопровідно-каналізаційних господарств, розроблено заходи запобігання надмірному підвищенню тарифів на послуги цих підгалузей. Створено програмне забезпечення автоматизації розрахунків на ПЕОМ проектних варіантів на водопостачання та водовідведення з урахуванням впливу змін обсягів реалізації, а також елементів собівартості.

Як складову частину ціноутворення запропоновано нові алгоритми оптимізації нарощування резервних виробничих потужностей підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та досконаліші джерела фінансування їх утримання.

Визначено найперспективніші шляхи радикального поліпшення системи соціального захисту населення від зростання тарифів за користування послугами водопровідно-каналізаційних господарств.

Методи досліджень. Загальною теоретичною основою дисертаційної роботи служать відомі у світовій науці фундаментальні дослідження зарубіжних і вітчизняних авторів, присвячені питанням ціноутворення та прибутків в ринкових умовах (А.Сміт, Е.Кондильяк, Н.Робінс, М.І.Туган-Барановський, Дж.М.Кейнс, М.Фрідман, М.Ф.Ш.Аллі, Л.Р.Клейн, П.Самуелсон, Р.Е.Лукас, Е.Далан, А.Маршалл, К.Р.Макконелл, С.Брю, І.Сергієнко, А.Гриценко і інші). Важливою піддруктям роботи є

аналіз нормативних актів з питань цінової політики органів державної влади України: законів Верховної Ради, указів Президента і постанов Кабінету Міністрів України.

У роботі використовуються методи факторного аналізу, елементи вибіркового наглядів, теорія індексів. Основні розрахунки проводились із застосуванням сучасних методів на ПЕОМ.

Практична цінність роботи. Виконані в дисертаційному дослідженні розробки були використані Українським державним науково-дослідним інститутом прогресивних технологій в комунальному господарстві та галузевими інститутами НДКТІ міського господарства і “Комунекономіка” протягом 1993-1996 років у процесі проведення науково-дослідних робіт з проблем ціноутворення в житлово-комунальному господарстві.

Розроблений механізм формування цін на послуги водопровідно-каналізаційних господарств та органічний зв'язок його із запропонованою автором системою кредитування і бухгалтерського обліку собівартості дасть можливість суттєво поліпшити фінансовий стан підприємств підгалузі і практично подолати існуючу кризу неплатежів, а також створити передумови для реалізації ефективних заходів по соціальному захисту населення від підвищення тарифів на послуги житлово-комунального господарства.

На захист виносяться:

- аналітичні висновки щодо факторів, які зумовили інтенсивне зростання тарифів на послуги водопровідно-каналізаційних господарств України протягом 1993-1995 років;
- методика автоматизованого розрахунку з використанням ПЕОМ варіантів тарифів, що проектується на водопостачання і водовідведення, оптимізація цих тарифів з метою економічного ставлення абонентів до використання води на виробничі і побутові потреби;
- система алгоритмів для розрахунків перспективного розвитку виробничих потужностей підгалузі;
- заходи щодо удосконалення системи адресних субсидій населенню для оплати комунальних послуг.

Практична реалізація. Результати дисертаційної роботи знайшли втілення в постановках Кабінету Міністрів України від 15.02.94 р. № 93 “Про перехід на нову систему плати за житло і комунальні послуги та адресні субсидії цих витрат окремим кате-

горіям громадян”, від 21.10.94 р. №733 “Про ціноутворення в умовах реформування економіки”, від 4.02.95 р. №88 та від 10.05.95 р. №326 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.94 р. №733”, від 10.07.95 р. №504, від 10.01.96 р. №39 і від 26.07.96 р. №838 “Про зміну розмірів відшкодування населенням витрат на житлово-комунальні послуги”.

Методика розробки тарифів на водопостачання і водовідведення в порядку експерименту було використано на підприємствах водопровідно-каналізаційних господарств м.Києва і Харкова.

Упровадження результатів дисертації підтверджено документально.

Апробація роботи. Основні результати дисертації доповідались і обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях “Реформування житлової політики України в перехідний період” (м.Київ, 1994 р.), “Проблеми управління сучасним містом” (м.Київ, 1995 р.), “Проблеми і перспективи ресурсозбереження в житлово-комунальному господарстві” (м.Харків, 1995 р.), регіональній науково-практичній конференції “Проблеми ціноутворення і фінансової стабілізації в житлово-комунальному господарстві” (м.Харків, 1996 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано дев'ять робіт.

Обсяг дисертації. Дисертацію викладено на 152 сторінках машинописного тексту, список використаних джерел містить 145 найменувань праць вітчизняних і закордонних авторів, додаток викладено на 24 сторінках. Структура дисертації включає такі розділи.

Вступ

1. Сучасні тенденції ціноутворення в житлово-комунальному господарстві
  - 1.1. Історичний огляд розвитку формування тарифів в водопровідно-каналізаційному господарстві
  - 1.2. Необхідність кардинальних змін системи тарифів в умовах реформування економіки
  - 1.3. Аналіз змін цін та тарифів на житлово-комунальні послуги за період з 1991 по 1995 р.р.
2. Нормативна собівартість як база для розробки економічно обґрунтованих тарифів

- 2.1. Теоретичні основи і практика планування собівартості на водопровідно-каналізаційному господарстві
  - 2.2. Особливості розрахунку нормативної собівартості
  - 2.3. Розробка комплексного алгоритму розрахунків нормативної собівартості з використанням ПЕОМ
  3. Прогнозування розвитку резервних потужностей водопровідно-каналізаційних підприємств
    - 3.1. Оцінка відповідності обсягів реалізації води і водовідведення стоків виробничим потужностям водопровідно-каналізаційного господарства
    - 3.2. Оптимізація резервів виробничих потужностей
    - 3.3. Джерела інвестицій і експлуатаційних витрат на резервні потужності
  4. Формування тарифів і прибутку
    - 4.1. Огляд діючих методів розрахунку тарифів на воду і водовідведення
    - 4.2. Використання операційного левериджа при розрахунках тарифів
    - 4.3. Питання планування і обліку прибутку на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства
  5. Шляхи удосконалення соціального захисту населення в умовах реформування економіки житлово-комунального господарства
    - 5.1. Вплив динаміки зростання тарифів на платіжну спроможність населення
    - 5.2. Механізм надання субсидій і його недоліки
    - 5.3. Можливості спрощення процедури нарахування субсидій
- Висновки
- Список використаної літератури
- Додатки

II. ЗМІСТ РОБОТИ

У першій главі проаналізовано діючі методи формування цін на послуги водопровідно-каналізаційних господарств і досліджено динаміку їх зростання за період з 1992 р. по перше півріччя 1996 р.

Більшість схем визначення тарифів на комунальні послуги, як свідчить докладне вивчення питання, є комбінацією лише трьох основних методів, що полягають у встановленні:

- фіксованої суми сплати з моменту початку обслуговування абонента;
- періодично фіксованої сплати, яка визначається, виходячи з характеристики споживання та категорії споживача;
- змінної сплати, яка визначається обліком споживання і залежить від індивідуальних або комплексних норм.

Недосконалість діючої системи ціноутворення призвела до того, що в сучасних умовах ціна, як економічна категорія, не відповідає своєму призначенню. Встановлення тарифів на послуги за групами споживачів не окуповує витрат водопровідно-каналізаційних господарств на їх виробництво. Механізм формування тарифів на водопостачання і водовідведення не відзначається гнучкістю і не в змозі вчасно реагувати на змінні особливості господарювання. При невисоких тарифах на воду для населення створювалися умови, за яких мешканці квартир та навіть приватних будинків до недавнього часу не зацікавлені в раціональному витраченню води і встановленню водомірних вузлів. Останнє, як не дивно, стосується не тільки населення, а й підприємств водопровідно-каналізаційного господарства. Як результат, нині обсяг водопостачання і водовідведення, що підлягає сплаті населенням, майже повсюди встановлюється не за показниками водомірного обліку, а на підставі затверджених місцевими органами влади нормами споживання залежно від рівня благоустрою житлових будинків. При цьому об'єм реалізації води населенню є фіксованою величиною, що не залежить від періоду року, політики водокористування, а тому навряд чи є справді фактичним. Однак щодо інших водоспоживачів (підприємства, організації), то об'єм реалізації води визначається за показниками лічильників.

Відсутність загальної системи технічного обліку споживання води в житловому секторі не дає змоги точно встановити реальний рівень водоспоживання міським населенням України, який за станом на 1.01.96 складав в середньому 326 літрів на добу на одну особу, а в Києві відповідно 496 літрів.

Аналіз динаміки зростання тарифів на водопостачання і водовідведення (див. табл.1) виявив низку нових негативних тенденцій в ціноутворенні послуг водопровідно-каналізаційного господарства.

**Динаміка зростання цін і тарифів на воду і каналізацію
за період 1992-1995 р.р.**

Періоди	Індекс зростання споживчих цін	Вода і каналізація	
		крб./чол.	індекс зростання
січень 1992 р.	1,0	3,0	1,0
червень 1992 р.	2,0	6,0	2,0
січень 1993 р.	9,4	30,0	10,0
травень 1993 р.	40,2	150,0	50,0
вересень 1993 р.	121,5	740,0	246,7
грудень 1993 р.	561,6	1258,0	419,3
жовтень 1994 р.	1272,0	6919	2306
грудень 1994 р.	2814,1	8995	2998
березень 1995 р.	4487,2	25500	11300
червень 1995 р.	5474,6	39600	16733
вересень 1995 р.	6539,8	65400	28167

Найбільшим недоліком є те, що незважаючи на постійне збільшення тарифів протягом 1992-1995 років на послуги водопровідного і каналізаційного господарств, їх фінансовий стан не поліпшувався. Підприємства постійно відчували брак обігових коштів для організації належної експлуатаційної діяльності. Спостерігається потяг до диверсифікації витрат за рахунок категорії "інші споживачі".

Дані таблиці свідчать, що до травня 1993 року зростання тарифів на водопостачання і водовідведення було адекватним загальному індексові зростання споживчих цін, але у другому кварталі 1993 року зростання тарифів на житлово-комунальні послуги у декілька раз випереджає індекс зростання споживчих цін, що сьогодні призвело до різкого стрибка рівня несплати населенням послуг водопостачання і водовідведення.

Слід зауважити, що політика ціноутворення в комунальному господарстві значною мірою нині визначається розмежуванням прав власності. Муніципальний характер комунальної власності дає можливість обласним адміністраціям регулювати тарифи на комунальні послуги: директивно встановлювати тарифи, визначати пільги на оплату комунальних послуг. При цьому ігноруються інтереси комунальних підприємств, що є наслідком недосконалості законодавства у питаннях порядку розроблення і запровадження тарифів на комунальні послуги місцевими органами влади. Сучасна практика регулювання тарифів на послуги підприємств

водопровідно-каналізаційного господарства не забезпечує необхідної відповідності між витратами підприємств і оплатою споживачами їх послуг.

Впровадження економічно обґрунтованих тарифів відповідно до вартості послуг, а не до фактичних витрат на їх виробництво, дасть можливість комунальному господарству перейти до нормальних товарно-грошових відносин, використовуючи для поліпшення свого фінансового стану всі переваги ринкових умов господарювання.

Вивчення тенденцій в ціноутворенні на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства свідчить, що сьогодні рівень тарифів ще недостатній для покриття витрат на очищення і реалізацію води та відведення стоків, економічного стимулювання діяльності підприємств, зокрема розширення і технічної модернізації виробництва. Існуюча диференціація тарифів за категоріями споживачів економічно не обґрунтована, оскільки не забезпечує відповідності між тарифами та вартістю послуг. Практика встановлення тарифів, що донині ґрунтується, головним чином, на фактичних витратах, в своїй основі стимулює постійне збільшення цін і потребує принципово нового підходу.

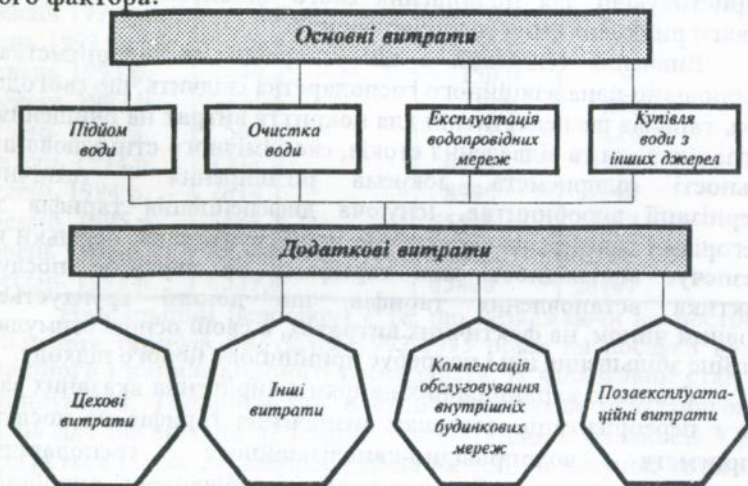
Одним із кардинальних напрямів вирішення вказаних завдань є переорієнтація методики визначення тарифів на послуги підприємств водопровідно-каналізаційного господарства виходячи не з фактичної, а нормативної собівартості виробництва.

Друга глава дисертації присвячена розгляду особливостей встановлення нормативної собівартості надання послуг підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства у зв'язку з поступовим переходом на їх оплату за тарифами, що забезпечують повне покриття експлуатаційних витрат. Ці особливості зумовлені з сучасною державною стратегією ціноутворення, яка передбачає перехід в недалекому майбутньому до бюджетного фінансування галузі. Оскільки підприємства водопровідно-каналізаційного господарства належать до категорії природних монополістів, стає очевидним, що основою визначення ціни на водопостачання і водовідведення може бути тільки собівартість.

У дослідженні, виходячи з встановлених у підгалузі та класифікації експлуатаційних витрат, що включаються до собівартості послуг, зроблено їх аналіз з урахуванням стадій виробництва.

Схему формування послуг для водопровідних підприємств наведено на мал.1.

На її автором розроблено алгоритм розрахунку нормативної собівартості реалізації води (мал.2). На базі цього алгоритму складено програму для ПЕОМ, яка дає змогу автоматично розраховувати варіанти проектної собівартості у разі зміни будь-якого фактора.

Мал.1. Схему формування собівартості по стадіям технологічних процесів на водопровідних підприємствах.

Аналогічний спосіб використано для розрахунків собівартості роботи каналізації. При цьому враховано технологічні особливості роботи каналізаційних підприємств.

Таблиця 2

Перелік ідентифікаторів, що вживаються в алгоритмі обчислення собівартості реалізації води

Ідентифікатори	Зміст ідентифікаторів
1	2
C_z^n	– загальна нормативна собівартість;
W_n	– витрати на підйом води;
W_o	– витрати на очистку води;
W_m	– утримання і ремонт водопровідних мереж;
W_k	– затрати на купівлю води з інших джерел;

1	2
W_i	– інші витрати по водопровідному підприємству;
W_e	– технічне обслуговування внутрішніх будинкових мереж;
W_{ze}	– загальноексплуатаційні витрати;
W_{ne}	– позаексплуатаційні витрати;
V_3^n	– затрати на електроенергію по підйому води;
$\Delta V_1, \Delta V_2$	– питома вартість на витрати приєднаної електропотужності і силової електроенергії;
P_3	– приєднана потужність електродвигунів насосних станцій;
G_m	– кількість води, що подається в мережу;
V_a	– амортизаційні відрахування на основі фонда, які забезпечують підйом води;
B_i^n	– середньорічна вартість i -х основних фондів по підйому води;
H_i^n	– норми амортизаційних відрахувань по i -м основним фондам, які пов'язані з підйомом води;
V_{zn}^n	– фонд заробітної плати робітників, які забезпечують підйом води;
z_o^n, z_d^n	– основна і додаткова зарплата робітників по підйому води i -х професій та розрядів; n - число професій та розрядів;
$V_{сф}$	– відрахування на соціальні витрати та позабюджетні фонди по підйому води;
$H_{нф}$	– норма відрахувань до пенсійного фонду;
H_c	– норма відрахувань на соцстрах;
$H_ч$	– норма відрахувань до фонду Чорнобильської атомної електростанції;
H_3	– норма відрахувань до фонду зайнятості;
$V_{чв}^n$	– цехові витрати по підйому води;
Z_m^o	– витрати на матеріали (коагулянт, хлор і ін.) по очистці води;

$$C_3^n = W_n + W_{оч} + W_m + W_k + W_s + W_i + W_{зе} + W_{па}$$

$$W_n$$

$$\parallel$$

$$V_2^n = \Delta V_1 \cdot \Pi_2 + \Delta V_2 \cdot G_M$$

$$+$$

$$V_a^n = \sum_{i=1}^n B_i^n \cdot H_i^n$$

$$+$$

$$V_{zn}^n = \sum_{i=1}^m (3_o^n + 3_d^n)_i$$

$$+$$

$$V_{сф}^n = V_{zn} (H_{нф} + H_c + H_ч + H_з)$$

$V_{че}^n$ – розраховується як нормативна частка $W_{зе}$

$$W_{он}$$

$$\parallel$$

$$Z_m^o = \sum_{i=1}^n M_i^o \cdot \Pi_i^o$$

$$+$$

$$Z_a^o = \sum_{i=1}^n B_i^o \cdot \Pi_i^o$$

$$+$$

$$Z_{zn}^o = \sum_{i=1}^m (3_o^o + 3_d^o)_i$$

$$+$$

$$Z_{сф}^o = Z_{zn}^o (H_{нф} + H_{ср} + H_ч + H_з)$$

$Z_{че}^o$ – розраховується як нормативна частка $W_{зе}$

$$W_m$$

$$\parallel$$

$$S_p^o = \sum_{i=1}^n M_i^m \cdot \Pi_i^m$$

$$+$$

$$S_a^m = \sum_{i=1}^n B_i^m \cdot H_i^m$$

$$+$$

$$S_{zn}^m = \sum_{i=1}^m (3_o^m + 3_d^m)_i$$

$$+$$

$S_{че}^m$ – розраховується як нормативна частка $W_{зе}$

$$W_e = \Pi_2 \times L_{ма}$$

$$W_r = T_r \times Q_{Lr}$$

Розраховується як нормативна доля від умовно-змінних витрат на реалізацію води

Розраховується як нормативна доля від умовно-постійних витрат на реалізацію води

Розраховується як нормативна доля від величини C_3^n

Мал.2. Алгоритм обчислення нормативної собівартості реалізації води.

1	2
M_i	– натуральні витрати матеріалів по очистці води;
C_i	– ціна коагулянта, хлора, аміака і ін.;
Z_a^o	– амортизаційні відрахування по основним фондам очисних споруд;
$Z_{зп}^o$	– фонд заробітної плати робітників, що обслуговують очисні споруди;
$Z_{сф}^o$	– відрахування в соціальні та позабюджетні фонди в експлуатаційних витратах на утримання очисних споруд;
$Z_{чв}^o$	– цехові витрати по очистці води;
S_p^M	– матеріальні витрати по утриманню водопровідних мереж;
M_i^M	– норма натуральних витрат i -х матеріалів на експлуатаційні потреби для утримання мереж;
C_i^M	– ціна на i -ті матеріали для експлуатації та ремонту мереж;
B_i^M	– середньорічна балансова вартість водопровідних мереж;
H_i^M	– норма амортизаційних відрахувань для водопровідних мереж;
Z_o^M	– основна зарплата персоналу, що зайнятий на експлуатації водопровідних мереж;
Z_d^M	– додаткова зарплата персоналу, що зайнятий на експлуатації водопровідних мереж;
$S_{чв}^M$	– цехові витрати по утриманню мереж;
P_3	– площа жилих будинків, обладнаних централізованим водопостачанням;
$L_{вм}$	– відносні нормативні витрати на утримання внутрішніх будинкових мереж;
T_k	– тариф на покупку води;
G_k	– кількість води, що купується з інших джерел.

У третій главі на основі систематизації інформації про основні показники виробничої діяльності підприємств водопровідно-каналізаційного господарства у містах України встановлено невідповідність між обсягами подачі води та виробничою потуж-

ністю водопроводу; обсягами водовідведення і встановленої пропускної спроможності очисних споруд каналізації.

З метою недопущення необґрунтованого нарощування виробничих потужностей водопроводу, з одного боку, та забезпечення безперервного водопостачання в умовах розвитку міської інфраструктури, з іншого боку, розроблено метод розрахунку оптимального резерву виробничої потужності водопроводу, згідно з яким встановлено значення останнього по містах.

Допустимий запас потужності водопроводу (W_3) визначається за формулою:

$$W_3 = \Delta \text{Ч} \cdot (q_n + q_{\text{кб}}) \cdot 1,15,$$

де $\Delta \text{Ч}$ - приріст чисельності населення, тис. чол.;

q_n - встановлена місцевими органами норма споживання води для населення, $\text{м}^3 / \text{добу} \cdot \text{чол.}$

$q_{\text{кб}}$ - існуючий рівень водоспоживання на комунально-побутові потреби із розрахунку на 1-го чоловіка, $\text{м}^3 / \text{добу} \cdot \text{чол.}$;

1,15 - підвищуючий коефіцієнт, пов'язаний з необлікованими витратами та додатковою кількістю води на потреби промисловості, що забезпечує населення продуктами харчування (СНІП 2.04.02 - 84).

Зріст чисельності населення ($\Delta \text{Ч}$) рівняється:

$$\Delta \text{Ч} = \text{Ч}^\phi \cdot (1 + \kappa)^t - \text{Ч}^\phi,$$

де Ч^ϕ - фактична чисельність населення в звітному році, тис. чол.;

κ - коефіцієнт зростання чисельності;

α - процент зростання чисельності населення;

t - число років, які забезпечені фактичним запасом виробничих потужностей водопроводу.

Для об'єктивної оцінки існуючої потужності водопроводу і встановлення її відповідності обсягам подачі води було введено поняття "Розрахункова виробнича потужність водопроводу" (W_p), яка розраховується за формулою:

$$W_p = Q^n + Q_{\text{сн}} + W_3,$$

де Q^n - розрахунковий обсяг постачання води, $\text{м}^3 / \text{добу}$;

$Q_{\text{сн}}$ - витрати води на власні технологічні потреби, $\text{м}^3 / \text{добу}$;

W_3 - допустимий запас виробничих потужностей водопроводу, $\text{м}^3 / \text{добу}$.

Визначення резервних та недостатніх виробничих потужностей у процесі виконання роботи здійснюється шляхом порівняння встановленої та розрахункової потужностей водопроводу.

Проаналізовано основні напрями та джерела фінансування приросту потужностей водопроводу та каналізації, пов'язані із створенням необхідного запасу виробничих потужностей водопроводу.

В четвертій главі показано, що недосконалість у минулому економічно обґрунтованої методики розрахунків тарифів на воду та каналізацію, а також диференціація їх по групам споживачів призводила до деформації цін в системі виробник-споживач. Так, у 1992 році для населення м.Харкова вода коштувала в 11 разів дешевше її собівартості, в той час як промисловим підприємствам у 5,8 разів дорожче.

У 80-х роках у процесі переходу підприємств підгалузі на госпрозрахунок було здійснено спроби перебудувати систему тарифікації і відповідної радикальної зміни основи фінансової діяльності, відмовитись від прямих дотацій згідно з рівнем витрат, які склалися в базовому періоді.

Інститутом економіки Академії наук УРСР в 1988 році було рекомендовано розраховувати тарифи таким чином

$$T = C_n \cdot \kappa; \quad \kappa = 1 + \frac{H_{np}}{100\%},$$

де C_n - нормативна собівартість одиниці реалізації, m^3 ;
 κ - коефіцієнт рентабельності.

Однак, враховуючи, що середній тариф не відображає рівень витрат та його коливання, було запропоновано варіант поділу на два компоненти

$$T = \frac{Z_{ур}}{Q} \left(1 + \frac{H_{np}}{100} \right) + \frac{Z_{ус}}{M} \left(1 + \frac{H_{np}}{100} \right),$$

де $Z_{ур}$ - умовно-змінні витрати, тис.грн.;

$Z_{ус}$ - умовно-постійні витрати, тис.грн.;

Q - фактичний об'єм реалізації води (пропуску стічної води), m^3 ;

M - середньорічна потужність, $m^3 / \text{добу}$;

H_{np} - нормативний рівень рентабельності, %.

Такий підхід на думку авторів повинен стимулювати економію води. Але це можна досягти тільки в тому випадку, якщо розрахунок двохставочного тарифу буде базуватися на оптимізації співвідношення між тарифами на постійну і змінну частини собівартості.

Виходячи з цього в дисертації пропонувано використовувати теорію операційного левериджу.

Рівень операційного левериджу (L) показує, як збільшення обсягу реалізованої продукції (Q) вплине на збільшення прибутків (Π). Знаючи цей рівень, можна визначити, на скільки відсотків зросте прибуток, якщо обсяг реалізації води збільшиться на 1%

$$L = \frac{\% \Delta \Pi}{\% \Delta Q}$$

У процесі аналізу операційного левериджу витрати умовно розподіляються на дві групи.

Перша – постійні, або фіксовані витрати (F - fixed cost), тобто витрати, обсяг яких не змінюється у разі збільшення або падіння обсягів реалізованої продукції.

Друга група – змінні витрати (V - variable cost), обсяг яких перебуває в прямій залежності від обсягу реалізованої продукції.

Механізм застосування операційного левериджу полягає в тому, що змінюючи структуру витрат, тобто співвідношення між фіксованими та змінними витратами, можна “розширити” зону прибутковості, навіть не підвищуючи ціну реалізації.

З урахуванням рівня операційного левериджу для кожного підприємства рекомендується вживати таку формулу для розрахунку тарифу

$$T_p = \frac{(F_n + V_n) \left(1 + \frac{H_{np}}{100} \right)}{Q_c + \Delta Q_n + k \Delta Q_c},$$

де F_n , V_n - умовно-постійні і умовно-змінні витрати, що розраховуються за алгоритмом, наведеним на мал.2, на підставі техніко-економічних норм, *тис.грн*;

H_{np} - нормативний рівень рентабельності, %;

Q_o - об'єм реалізації в межах зони беззбитковості, m^3 ;

ΔQ_n - об'єм реалізації в межах достатнього прибутку, m^3 ;

k - підвищуючий коефіцієнт;

ΔQ_c - об'єм реалізації за межами достатнього прибутку, m^3 .

У п'ятій главі накреслено нові підходи до забезпечення соціального захисту населення у зв'язку з переходом на нову систему ціноутворення на послуги житлово-комунального господарства.

Прогнозні розрахунки фактичної плати населення за житлово-комунальні послуги за умови 100-процентного відшкодування вартості їх вироблення засвідчили, що більшість населення не зможе їх сплатити, оскільки заробітна плата і пенсії виявились нижчими рівня повної сплати послуг.

Згідно з рішенням Уряду, громадяни повинні сплачувати за житлово-комунальні послуги не більш 15% від усіх видів прибутків сім'ї. Фактична реалізація цієї програми в Україні почалась з 1 січня 1995 року і, незважаючи на її недоліки, зумовленими як нормативними, так і організаційними проблемами, головної мети – поетапного переходу від безадресного дотування підприємств до адресних субсидій населенню було досягнуто.

Так, за умови сплати за житлово-комунальні послуги в Державному бюджеті України на 1995 рік необхідно було закласти дотацію житлово-комунальному господарству в розмірі більш ніж 300 трлн.крб. Програма поетапного переходу на бездотаційну роботу підприємств житлово-комунального господарства дозволила зменшити цю суму до 109,7 трлн.крб.

З 1 січня 1996 р. чергова зміна цін і тарифів на житлово-комунальні послуги і підвищення рівня сплати до 60% від собівартості їх вироблення викликали значне збільшення кількості сімей, що мали право на отримання субсидій. В січні - лютому за субсидіями звернулося 1 млн.128 тис. сімей, що становить 2/3 кількості усіх звернень за 1995 рік. Призначено субсидій майже 1 млн.сімей - 70% призначень 1995 року, що дорівнює разом з минулорічними призначеннями 2383 тис. сімей – 13,7% усіх сімей України.

Чергове підвищення тарифів з 1 липня 1996 року до рівня 80% собівартості їх вироблення знову призвело до значного збільшення кількості сімей, які мають право на отримання субсидії, що з огляду на слабку технічну оснащеність житлово-комунальних підприємств і служб субсидій, а також надзвичайно трудомістку процедуру їх оформлення може зумовити самоліквідацію програми житлових субсидій. Якщо не буде знайдено механізму спрощеного призначення і виплати субсидій, то насе-

лення може повністю припинити вносити плату за послуги, не звертаючись при цьому за субсидіями. Щоб зрозуміти важливість спрощення процедури подачі заяв і нарахування субсидій для місцевих служб, необхідно точно визначити завдання, покладені на кожну з 754 місцевих служб. Процедура подачі і обробки документів, нарахування субсидій, складання фінансових і статистичних звітів надзвичайно складна. Крім того, склад сім'ї за свідчується ЖЕКами, районними адміністраціями або іншими установами, де працюють паспортисти. Щомісяця кожна служба субсидій розглядає заяви і нараховує суму сім'ям в межах своїх повноважень. Загальна сума субсидій повинна бути пропорційно розділена між організаціями, які надають житлово-комунальні послуги.

Характерними недоліками в системі соціального захисту населення в процесі оплати житлово-комунальних послуг і переходу на бездотаційну роботу комунальних підприємств є такі:

- складність процедури розрахунків;
- необхідність великої кількості довідок;
- соціальна несправедливість щодо сімей, які мешкають на малій площі або користуються невеликою кількістю комунальних послуг;
- багато сімей не звертають уваги або не до кінця розуміють словосполучення “в межах норм використання”.

Для спрощення процесу нарахування субсидій пропонується цю роботу виконувати в два етапи:

1. *Розрахунок нормативної вартості житлово-комунальних послуг.* Всі комунальні послуги розраховуються в вартістному виразі в розрахунку на одного члена сім'ї. При цьому за основу береться санітарна норма площі – 21 кв.м на кожного члена сім'ї і 10,5 кв.м на сім'ю. Субсидія нараховується як перевищення нормативної вартості житлово-комунальних послуг, котрі одержує сім'я, над визначеним максимальним відсотком доходів сім'ї.

2. *Введення “соціального стандарту використання житлово-комунальних послуг”* – на другому етапі у процесі розрахунку субсидії можна було б враховувати не сукупний доход сім'ї, а суму нормативних вартостей житлово-комунальних послуг, стандартних для конкретного населеного пункту.

Виходячи з викладеного, необхідно під час затвердження тарифів одночасно затверджувати вартість соціального стандарту для даного населеного пункту у вигляді таблиці, яка через засоби

масової інформації, житлово-комунальні підприємства доводиться до відома населення для самостійного визначення права на одержання субсидій від держави з подальшим її оформленням у встановленому порядку.

Таблиця 3

Схема нарахування субсидій

Кількість членів сім'ї, прописаних на житловій площі	Нормативна вартість ж-к-х послуг	Доход сім'ї	Рубіж платежів за послуги (15% від доходу сім'ї)	Право на субсидію в розмірі	Нарахована сума платні за ж-к-і послуги (всього)	Нарахована сума платні за послуги з урахуванням нарахованої субсидії
1	2	3	4	5	6	7
I	V_1	Σ	$0,15 \times \Sigma$	$V_1 - (0,15 \times \Sigma)$	$V_{заг}$	$V_{заг} - 5$ гр.
...	...	...	...	...	...	...
V	V_5	Σ	$0,15 \times \Sigma$	$V_5 - (0,15 \times \Sigma)$	$V_{заг}$	$V_{заг} - 5$ гр.

Дані графі 2 затверджуються місцевими органами влади, графі 3,4,5,6,7 попередньо обчислюються громадянами самостійно. У разі виникнення у сім'ї права на субсидію її обчислення у службі субсидій проводиться аналогічно після перевірки документів про дохід сім'ї.

Безумовними перевагами нової методики є простота нарахування субсидій, коли немає потреби брати довідки з підприємств житлово-комунального господарства, а також чекати перерахунку вартості послуг підприємствами при зміні тарифів, соціальна справедливість в наданні субсидій не залежить від площі займаного житла.

Простота методики дозволяє представити її як нову технологію нарахування і виплати субсидій у процесі переходу до повної сплати населенням вартості житлово-комунальних послуг.

III. ВИСНОВКИ

1. Виконане дослідження доводить, що при встановленні тарифів на послуги водопровідно-каналізаційного господарства в умовах запровадження ринкового механізму господарювання необхідно враховувати сукупність значної кількості факторів,

зокрема нормативну собівартість, доцільну рентабельність, зацікавленість виробників і споживачів у ресурсозбереженні, оптимальну структуру виробничих потужностей. Розмір ціни повинен забезпечувати високу надійність роботи комунальних підприємств, бути справедливим щодо різних категорій споживачів, сприяти підвищенню ефективності виробництва.

При цьому слід завжди надавати пріоритет аспектам соціальної захищеності населення, зважаючи вплив кожного підвищення тарифів на їх платіжну спроможність.

2. Ціну на послуги водопровідно-каналізаційних підприємств слід формувати з урахуванням необхідності оперативного реагування на ринкову конюктуру цін. З цією метою в дослідженні розроблено і пропонується впровадити стандартні алгоритми і відповідне програмне забезпечення для ПЕОМ, що дозволяє практично в автоматизованому режимі розраховувати різні варіанти тарифів в конкретних умовах.

3. В дисертаційній роботі пропонується ряд напрямів щодо подолання безгосподарського споживання питної води. Використовуючи метод операційного левериджу, автор показує можливість оптимізації тарифів на водопостачання і водовідведення.

4. Виходячи з досвіду роботи конкретних підприємств водопровідно-каналізаційного господарства України, в дисертації виконано унікальний аналіз наявності надмірних і недостатніх виробничих потужностей, а також їх вплив на формування рівня комунальних тарифів. Доводиться необхідність фінансування законсервованих резервних потужностей за рахунок місцевих бюджетів.

5. Проведене дослідження висвітлює згубний вплив некомплексного і одностороннього діючого механізму ціноутворення на підприємствах з монопольним характером господарської діяльності. Доводиться, що кожне корегування комунальних тарифів повинно враховувати фінансові можливості інших споживачів. Разом з цим слід проводити обов'язкову індексацію обігових коштів і кредитне забезпечення їх поповнення на підприємствах із значним обсягом технологічного споживання води.

6. В роботі зроблено пропозицію по удосконаленню діючих нормативних положень щодо визначення фінансових результатів діяльності підприємств водопровідно-каналізаційного господарства, запропоновано нову систему кореспонденції бух-

галтерських рахунків по обліку собівартості. Вказана система дасть можливість підприємствам значно доцільніше витратити свої кошти на експлуатаційні потреби.

7. В дисертації пропонуються нові підходи до оформлення житлових субсидій. Простота запропонованої методики дозволяє представити її як нову технологію нарахування і виплати субсидій.

Основні матеріали дисертації опубліковані в таких роботах:

1. Руль М.В. Зміни назріли. Їх реалізація повинна бути справедливою //Міське господарство України. - Київ, 1994, № 4, - С.2.
2. Руль Н.В. Реформирование системы оплаты за пользование жильем и коммунальные услуги //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Реформирование жилищной политики Украины в переходной период” . -Київ, 1994,- С.3.
3. Руль Н.В. Пути реформирования жилищно-коммунальных услуг в Украине в переходной период / Роджер Вон, Мериней Фуллер - Агенство США по международному развитию //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Реформирование жилищной политики Украины в переходной период” . -Київ, 1994, - С.16.
4. Руль М.В. З людьми і для людей. Основні напрямки економічної політики галузі в умовах реформування економіки //Міське господарство України. - Київ. - 1995, № 1, - С.3.
5. Руль М.В. Економічні проблеми житлово-комунального господарства України та шляхи їх вирішення //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми управління сучасним містом”. - Київ, 1995. - С.5.
6. Руль Н.В. Стратегия ценообразования в жилищно-коммунальном хозяйстве Украины и проблемы ресурсосбережения //Материалы Международной научно-практической конференции “Проблемы и перспективы ресурсосбережения в жилищно-коммунальном хозяйстве”. - Харьков, 1995. - с.78.
7. Руль Н.В. Методические рекомендации по установлению нормативной себестоимости коммунальных услуг предприятий ВКХ в связи с постепенным переходом на оплату по тарифам, обеспечивающим возмещение эксплуатационных затрат / В.П.Корчук, Г.Н.Нестерова, М.С.Колоскова, П.С.Пучко //Научный отчет УкркоммунНИИпрогресс ХД 532-95. - Харьков, 1996. - 16 с.
8. Руль М.В. Створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків – основа реформування житлового сектора /Кукса В.П., Онищук Г.І., Семчук Г.М., Чернявський В.П./, - К.: Укрлітопис, 1996. - 64 с.
9. Руль М.В. Бухгалтерський облік в житлово-комунальному господарстві /Яремко І.Й./, - Львів, Каменяр, 1995. - 481 с.

Рулъ Н.В. Социально-рыночный подход в формировании тарифов и прибыльности жилищно-коммунальных услуг на предприятиях с монопольным характером деятельности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.03 – городская и региональная экономика.

Защищается диссертационная работа, которая содержит анализ формирования цен на предприятиях водопроводно-канализационного хозяйства Украины на протяжении 1993-1995г.г. в условиях проведения рыночных реформ.

Разработана экономически обоснованная методика определения двухставочных тарифов на воду и водоотведение, стимулирующая ресурсосберегательное потребление воды.

Предложена система алгоритмов оптимизации перспективного развития подотрасли, совершенствования финансирования эксплуатации резервных мощностей.

Раскрыты порочные стороны действующего механизма адресных субсидий за коммунальные услуги и определены меры по существенному улучшению социальной защиты населения.

Rul N.V. The social-market approach to the formation of tariffs and profitability of housing-municipal services at the enterprises with monopoly way of activities.

Disertation for getting a scientific degree of candidate of science (Economics) on the speciality 08.10.03 – Municipal and regional economy.

The disertation which is defended contains the pricing analysis for the Ukrainian water supply and sewerage enterprises during 1993-1995 years under the conditions of market reforms realization.

An economically grounded method is worked out for two-rates tariffs on water-supply and drainage, which stimulates a resources saving consumption of water.

A system of algorithms for perspective development of the branch and financing improvement of reserve capacities exploitation is suggested.

The faulty aspects of the working model of address subsidies for communal services are exposed and measures on considerable improvement of the population social protection are defined.

Ключові слова:

Ціноутворення, водопровідно-каналізаційне господарство, природні монополісти, двухставочні тарифи, ресурсозбереження, резервні потужності, джерела фінансування, соціальний захист населення.

Пошукач

М.В.Рул'

Руль Микола Володимирович

Соціально-ринковий підхід в формуванні тарифів та прибутковості житлово-комунальних послуг на підприємствах з монопольним характером діяльності

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Відповідальний за випуск *М.С.Золотов*

Підп. до друку 5.03.97. Формат 60x84 1/16. Бумага тип. № 2.
Друк офсетний. Обсяг 1,0 друк.л. Тираж 100 прим. Зам № 96.
Безкоштовно.

ХДАМГ 310002, Харків, вул.Револуції, 12

---

*Сектор оперативної поліграфії ОЦ ХДАМГ.
310002, Харків, вул. Револуції, 12.*

AB 37.209